

როგორ ვიცავთ ქართული ენის ნორმებს?

ქართული სალიტერატურო ენის ამა თუ იმ მოსაგვარებელ საკითხებზე პერიოდულ პრესაში სხვადასხვა დროს მრავალი საკუთადღებო ნაშრომი გამოქვეყნებული, მაგრამ სალიტერატურო ენის სიწმინდის ბევრი საკითხი კვლავაც მოუგვარებელია და მდგომარეობის საგრძნობი გაუმჯობესება ჯერაც არ ჩანს. ათეული წლების მანძილზე საქართველოს მინისტრთა საბჭოსთან შექმნილი იყო თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომელმაც დიდძალი სამუშაო შეასრულა. პერიოდულად განიხილებოდა ნორმათა პროექტები, დადგენილია სალიტერატურო ქართულის ორთოგრაფიისა და მორფოლოგია-სინტაქსის, აგრეთვე სტილისტიკის არაერთი საკითხი, ორჯერ გამოქვეყნდა „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების“ I კრებული და ამავე „ნორმების“ ბიულეტენები №№ 1—2 და № 3. ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შექმნილია თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისიის სამუშაო ბაზა — ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება, რომელიც კომისიისათვის ამზადებს ნორმათა პროექტებს. განყოფილება რეგულარულად აქვეყნებს პერიოდულ კრებულს — „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხებს“ (უკვე გამოცემულია ამ კრებულის ათი წიგნი).

მაგრამ სახელმწიფო კომისიის ძალისხმევა უფრო მეტად ორიენტირებული იყო ენის სადავო საკითხების მოგვარებაზე, ნორმების დადგენასა და სათანადო ლიტერატურის გამოცემაზე, ხოლო ენის სიწმინდის დაცვაზე ზედამხედველობა და კონტროლი არ იყო საკმაოდ უწყქტიანი. ენაში კი მოცილეს და უშართებულთ ფორმების რაოდენობა ძალზე დიდია. ბოლო ხანებში კონტროლი (გასაგები მიზეზების გამო) საერთოდ მოიშალა. ენის საკითხებში საჭირო წესრიგის დასამყარებლად ხელისუფლებამ მიიღო სათანადო ზომე-

ბი. ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვის, ენის ნორმების დადგენისა და დანერგვის, ენის ფუნქციონირების სათანადო კონტროლის უზრუნველყოფის მიზნით საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურთან (ამიერიდან — პრეზიდენტთან) შეიქმნა სახელმწიფო ენის მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომლის დებულებაში ნათქვამია, რომ კომისია (სხვა მნიშვნელოვან ღონისძიებებთან, კერძოდ, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენასა და დანერგვასთან ერთად) „კონტროლს უწესებს ქართულის, როგორც რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებას; უზრუნველყოფს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვას“. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ კომისიაში შემაჯავლი ფუნქციონირების მკონტროლებელი სამსახური საჭირო წესრიგს დაამყარებს ქართული სალიტერატურო ენის მეურნეობაში.

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები თუმცა დიდი ხანია არსებობს და მათი დაცვა ყველასათვის საგალღებულოა, სამწუხაროდ, მეტად ხშირია შემთხვევები დადგენილი ნორმების დარღვევისა როგორც პერიოდულ პრესაში, რადიო- და ტელეგადაცემებში, ისე (რაც უფრო სავალალოა) მხატვრულ ნაწარმოებებში. დარღვევები მრავალგვარია. უმეტესობა მოდის ზმნაში პირის ნიშნების (პ და ს) უმართებულო ხმარებაზე (წერენ იქ, სადაც არ უნდა, და არ წერენ იქ, სადაც საჭიროა). არაიშვიათად გვხვდება ზმნისართების მცდარი დაწერილობა; ირღვევა წესები -გვ ნაწილაკის შემცველ ნაცვალსახელთა ხმარებისა. ლათინურიდან მომდინარე კვ-ს ნაცვლად ქვ იხმარება; ერთმანეთში ურევენ კამჩანას და კომჩანას, ანსამბლს და ასამბლვას, ოდესმე და ოდესღაც ზმნისართებს; კვლავ გვხვდება დარღვევები თანდებულის მნიშვნელობით გამოყენებული წინ და უკან სიტყვების ხმარებისას და სხვ.

აი, რამდენიმე მაგალითი (ამჯერად ვიმოწმებთ ბოლო ათეული წლების მწერალთა ნაწარმოებებს, თუმცა დარღვევები გვხვდება XX ს-ის უფრო ადრინდელ მწერლებშიც, მათ შორის, ისეთ მწერლებთანაც, როგორებიც არიან: მ. ჯავახიშვილი, კ. გამსახურდია, ტ. ტაბიძე, გ. ტაბიძე, ზოგიერთი ნორმა კი იმხანადაც არსებობდა).

ლალიტი მოქალეხ (რ. ჯავახ.). მს სახელად გოტვალდოვი ქვია (იქვე).
 ზონპარტემ... პირი რუსეთისკენ ქქვა (იქვე). გულნაკულს შინც არავის სტო-
 გებდა (იქვე). ვარი ღია დასტოვეს (იქვე). თუთაშხამ ბასუხს არ გაეცა
 (ვ. ამირეჯ.) დაკრეს რომეგბი აბრაგს (იქვე). კითხა თუთაშხისს (იქვე).
 ნინო კილავ სდღუშდა (იქვე). შეღებებს შიცა სამეოთხედოდ (იქვე). დას

პირა ჩანოტიაროდა (რ. ჭეიშვი). მიწურული თვლებით მიჩერებოდა
უწინს (იქვე). წარბები აწია კვლავ (იქვე). გარის სახელოს მოკიდა ხელი
(იქვე). კარგ ცხოვრებას... უაღა და გადავიარებული (იქვე). ეშმაკ არ მიწავს
(რ. მიწე). ეს ყოველივე სიტყვას წიკევა (იქვე). მუზიგელს ქათამი წიკარა
და რესტორნის მზარეულს მიციდა (იქვე). აუარას წანოცდა ეს ყოხება
(იქვე). ნუ მომსდევ ამ ქუჩაში (იქვე). არ ვიცი სტუდენტა, არ ვიცი სტუდენ-
ის (მ. ლეზანი). სჯიგა მარჯინა... სიტყვა ნიწეულია (იქვე). მოსტო-
პავს ბილიყვას ეკლიან ჭიგებო (იქვე). აკეი მოყვია, მოყვია ვეფა; ილია მოქ-
კლეს (იქვე). რა ჰქნას კრტიკაში (იქვე). გზა არ დაჰკარგავს სან-
თელ-საქმილი (მ. მაჭავ). ვინც სდუმს, ის უფრო სტუდენის (იქვე). მერაბს
ძალიან წყდებოდა ეული (გ. გიგეშ). ძალი ადგა, კაშლობოთ გამთყუა
და ფეხებით დაეწვა (მ. დუმე).

მის სულში ატეხაროქშია ოქროს თევზის ფარფლივით შერისა ბუნდოვანი
სასიგება (გ. ამირეჯ). მგოსანი დღად გახიცილია თურნე კეირიყვს სადარში შეწა-
ხული რკლიქვიები ისიფის თაფსებურა გამარტების მიღეპს (სახ. ვან.).
რეჭვიენი მისათვის (ტ. ჭანტ). ეს იდა იყო ყველაზე მვირდასი რელიქვია
(რ. მიწე). ერთეული თანხობის ქეორუში (ლ. ლ. საქ.). ქვალიტატური
თეიგებები (რეპორტაჟი პარლამენტადან).

კოსტანტინე სიარსანიძე... მე 20 საუკუნის ახალგაზრდა ვეის იგივე ტრაგე-
დიას ვინსახეობს, როგორსაც გახიცილდნენ მე-19 საუკუნის ე. წ. ზედმეტი ადამ-
ნიანები (გ. ვიზლ). იგივე მდგომარეობაში არიან დეპუტატები (რეპორტაჟი
პარლამენტადან). საუჭრებელია, რომ ერთსა და იგივე ახალშობილს ყველა
ზნეობრივი თეიგებს ჩანსახი ტოლი სილიდია იერ ექნება (მ. ამირეჯ.). ერთი და
იგივეს იწეობება (რ. ჭეიშვი). მოწყობდა ერთი და იგივეს მოსმენა-
ლაზარაკი (რ. მიწე).

ერთ-ერთი მოუგვატებელი საკითხია უცხოური (ევროპული)
წარმოშობის ზედსართავების გაფორმება. სწორედ ამანვე გვინდა
შევიჩადეთ. აღნიშნული საკითხი შესწავლილი აქვს ს. ჯანაშიას,
რომელიც მიუთითებს, რომ ევროპული ენებიდან მომდინარე ამ
სიტყვების სესხება ჩვენში რუსულის გზით იწყება მე-18 საუკუნი-
დან და სისტემატურ ჩასაიას იღებს ანტიონ პირველისა და მისი
სკოლის მეოხებით. „გაფორმება სდება შემდეგი წესით: ნასესხები
არსებითი სახელის ნათესაობით-მოქმედებით ბრუნვის... ფუძეს
მხოლოობით რიცხვში ერთევის ქართული მორფოლოგიური ელემენ-
ტები სათანადო კატეგორიისა: -ებრი-// -ებრივი (განსაკუთრე-
ბით ხშირად), -ური-// -ული, -ელი, სა—ო¹“. გვხვდება ასეთი
ზედსართავები: თეორიტიკებრი, პრაკტიკებრი, ითიკებრი, ლოდიკებ-
რი, მეხანიკებრი, სხოლასტიკებრი, დოლმატიკებრი, ისტორიებრი,

¹ ს. ჯანაშია, ფუძენასესხები ზედსართავებს გაფორმებისათვის ქართულში:
წიგნები, ტ. III. საქართველოს ასრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, თბ., 1959, გვ. 285.

იბოტეტიკებრი, მეტაფისიკებრი, პოლიტიკებრი², ჭრანციული, გერმანოული³, დეოლორაფიული, მეთოდოლოგიური, ჭიზიკური, საღრამ-მატიკოსო, საასტროლოგიო და სხვ.

საზოგადოდ უცხო ენებიდან სესხება ხდება, ჩვეულებრივ, არსებითი სახელებისა. მეტყველების სხვა ნაწილების სესხება შედარებით იშვიათი მოვლენაა. და მაინც, არსებითის შემდეგ, როგორც ჩანს, შედსართავეების სესხება უფრო ხშირია, ვიდრე მეტყველების სხვა ნაწილებისა.

ძველ ქართულში სესხება უბირატესად აღმოსავლური ენებიდან ხდებოდა. ამასთან, ნასესხები შედსართავეები მასესხებელი ენის მიხედვით იყო გაფორმებული, მცირე ფონეტიკური ცვლილებებით. ასეთებია, მაგ.: ვერაგი, სასტიკი, სპეტაკი, ჭარმაგი, ჭეშმარიტი, ხალასი და მისთ. ამ პერიოდისათვის იშვიათია ნასესხები სიტყვების გაფორმება ქართული აფიქსებით, როგორც, მაგ.: ებრაელებრი, რომაელებრი, ბარბაროზებრი, ანკელთოზებრი...

ახალ ქართულში ლექსიკის სესხება, კერძოდ — ინტერნაციონალური შედსართავეებისა, ძირითადად ევროპული ენებიდან ხდება, თანაც, უმოაგრესად — რუსულის გზით. სწორედ ეს შეაღობით სესხება გახდა ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ ნასესხები შედსართავეების ერთ ნაწილში, რომელიც -ურ- (-ულ-) სუფიქსით არის გაფორმებული, ადრევე გაერთიანდა უმართებულ წარმოება. ამ გარემოებას ჯერ კიდევ ს. ჯანაშიამ მიაქცია ყურადღება. გაანალიზებრა მცდარი წარმოების მიზეზები, მან ჩამოაყალიბა ამ შედსართავეების გაფორმების ენათმეცნიერულად სწორი წესები. ს. ჯანაშიას

² ასეთი წარმოება XIX ს-შიც გვხვდება. მაგ., იოანე ბატონიშვილის „კლასიკაში“ (დაწერილია 1810-28 წლებში) ნახვარია: ფილოსოფოსებრი (ერთხელ — ფილოსოფიერებრი), ანალიტიკებრი, ლირიკებრი, დრამატიკებრი. გვხვდება თრმავე სუფიქსიკით ასეთ წარმოებაც: ლირიკებრი, ელიტებრი, ქრისტიაწულებრი. იხ. აგრეთვე დ. ჭუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში (1897 წ.): თეორებრიკებრი.

³ ანტონის სკოლის მიერ ნახვარი ფორმა გერმანოული და გერმანოელი პრინციპი უფრო სწორად არის წარმოებული, ვიდრე აწმინდელი გერმანული, გერმანელი (აგრეთვე იაპონური, იაპონელი და ზოგჯერ ხმარებული შვეიცარიული და ლაკონური).

მოსხენების ძირითადი დებულებები გამოქვეყნდა 1932 წელს⁴. შემდეგ ეს წესები შევიდა „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებში“, რომელიც 1936 წ. გამოსცა თბილისის უნივერსიტეტმა, ხოლო ამჟამად მოქმედი „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების“ I კრებულში ს. ჯანაშიას ნაშრომის საფუძველზე ჩამოყალიბებულია უცხოურ ზედსართავ სახელთა ქართულად გაფორმების წესები. მათი ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნაა ნასესხებ სიტყვებში საყრდენი ფუძის სწორად გამოყოფა. „ნასესხები სიტყვებისგან ზედსართავის წარმოებისათვის დასაყრდენია ან არსებითი, ან ზედსართავი სახელის ფუძე“⁵, რომელსაც დაერთვის ქართული თავსართბოლოსართები: -ურ (-ულ), -ობრივ, სა — თ. იმ შემთხვევაში, როცა ქართულში არ მოიპოვება ნასესხები არსებითი სახელი, ზედსართავის საწარმოებლად ქართული აფიქსები დაერთვის უცხოური ენის ადიექტიურ ფუძეს: специаль-н-ый — სპეციალ-ურ-ი, конкрет-н-ый — კონკრეტ-ულ-ი, актуаль-н-ый — აქტუალ-ურ-ი და მისთ. როცა არსებითი სახელია ნასესხები, ქართული აფიქსები ერთვის არსებითის ფუძეს (რომელსაც მივიღებთ ნათესაობითი ბრუნვის -ის დაბლოების ჩამოცილებით): хим-ическ ий — ქიმი-ის — ქიმი-ურ-ი, стандарт-н-ый — სტანდარტ-ის — სტანდარტ-ულ-ი, класс-ов-ый — კლას-ის — კლას-ობრივ-ი, транспорт-н-ый — ტრანსპორტ-ის — სა-ტრანსპორტ-ო.

მაგრამ ფუძის გამოყოფა ყოველთვის არ ხერხდება ასე მარტივად. ზოგჯერ სიტყვები ისეა სახეშეცვლილი, რომ საყრდენი ფუძის გამოყოფა ძნელდება. ასეთებია, მაგ., коматозный, экстапичный, катапептический და მისთ. (აქ ფუძეებია: кома-, ექსტაზ-, კატაპლეფს-). რომ ავიღოთ ზედსართავები: каузативный, иллюстративный, флективный, შეიძლება მოგვეჩვენოს, თითქოს ყველას ერთი და იგივე ბოლოსართი აქვს (-ивный) და მისი ჩამოცილების შემდეგ ფუძეებად დაგვჩვენება შესაბამისად: каузат, иллюстрат და флект. სინამდვილეში კი სხვა ვითარებაა: каузативный-ში ფუძეა каузатив, иллюстративный-ში — иллюстрац, ხოლო флективный-ში — флекс. ამის კვალობაზე ეს ზედსართავები ასე გადმოიცემა:

⁴ ს. ჯანაშია, -ურ და -იურ ბოლოსართთა ხმარებისათვის ნასესხებ სიტყვებში (მოხსენების თეზისები), „კურს-კომდერტენია ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის“. ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიისა და სახელმწიფო გამომცემლობის გამოცემა, ტფილისი, 1932.

⁵ აქსეს, I, 1970, გვ. 126.

ინგლ.

რუს.

meliorative

мелiorативный

vegetative

вегетативный

communicative

коммуникативный

constructive

конструктивный

ქართულში ორგვარადაა გაფორმებული: ნელიორაცი-ულ-ი და სა-ნელიორაცი-ო, ვეგეტაცი-ურ-ი და სა-ვეგეტაცი-ო, კომუნიკაცი-ურ-ი და სა-კომუნიკაცი-ო. ორივე ვარიანტში ფუძე, რა თქმა უნდა, ერთი და იგივეა. მაგრამ ჩვენთვის უფრო საინტერესოა სა — ო აფიქსებით გაფორმებული შედსართავეები. სადაც ფუძე სრულიად აშკარადაა გამოკვეთილი და -ო ბოლოსართის წინა -ი-ს ფუძისეულობა ყოველგვარი ეჭვის გარეშეა.

ამგვარად, სიტყვებში: აქტიური, პასიური, პოზიტიური, იმპერატიული, კაუზატიური, კოლექტიური, ინტენსიური, აღმინისტრაციული და მისთ. ყველგან სუფიქსად უნდა გამოვყოთ -ურ- (-ულ-) და არა -იურ- (-იულ-). წინააღმდეგ შემთხვევაში დაირღვევა უცხოური შედსართავეების ქართულად გაფორმების ძირითადი პრინციპი, კერძოდ ის, რომ ქართული საწარმოებელი აფიქსები უნდა დაერთოს საყრდენ ფუძეს (აქტი-ურ-ის, პოზიტი-ურ-ის, იმპერატი-იულ-ის და მისთ. შემთხვევებში საყრდენ ფუძედ გამოვა აქტი-, პოზიტი-, იმპერატი-..., რაც არაა სწორი).

2. უცხოური წარმოშობის რამდენიმე შედსართავე ისეთი ფორმით დამკვიდრდა ქართულში, რომ ფუძისეული ივ საერთოდ გაუჩინარდა. მაგ., инстанкт-ивн-ий-ის შესატყვისად გვაქვს ინსტინქტი-ურ-ი (მოსალოდნელი ინსტინქტი-ურ-ის ნაცვლად). ასევე: импульс-ивн-ий — იმპულს-ურ-ი, дефект-ивн-ий — დეფექტი-ურ-ი, афферт-ивн-ий — ეფექტი-ურ-ი.

აღენიშნავთ ჩვენს საკითხთან დაკავშირებულ ბგერათმონაცულებობის ზოგიერთ შემთხვევას.

з — т

გვაქვს ასეთი შესატყვისობანი: анабиоз — анабиот-ическ-ий, анестезия — анестет-ическ-ий, гидролиз — гидролит-ическ-ий, гипноз — гипнот-ическ-ий, гипотеза — гипотет-ическ-ий, катализ — каталит-ическ-ий, онтогенез — онтогенет-ическ-ий, партеногенез — партеногенет-ическ-ий, склероз — склерот-ичес-

к-იწ, ელექტროლიზ — ელექტროლიტ-იჩესკ-იწ და მისთ., რომლებშიც ბგერათმონაცვლეობა (s — t) ვეროპულ (ინგლ., ფრანგ., გერმ.) ენებშივეა მომხდარი. შდრ., ინგლ. hypothesis — hypothetic, ფრანგ. hypothèse — hypothétique, გერმ. Hypothese — hypothetisch.

ამ და მსგავსი ზედსართავეების ქართულად გადმოღებისას ქართული საწარმოებელი აფიქსები უნდა დავურთოთ სათანადო რუსული არსებითის შესატყვისი ქართული არსებითის ფუძეს: ანაბიოტ-იჩესკ-იწ — ანაბიოტ-ურ-ი, ანესტეტ-იჩესკ-იწ — ანესტეზი-ურ-ი, გიდროლიტ-იჩესკ-იწ — ჰიდროლიზ-ურ-ი, გიპნოტ-იჩესკ-იწ — ჰიპნოზ-ურ-ი, გიპოტეტ-იჩესკ-იწ — ჰიპოთეზ-ურ-ი, კატალიტ-იჩესკ-იწ — კატალიზ-ურ-ი, სიტოგენეტიჩესკიწ — ონტოგენეზ-ურ-ი, პარტოგენეტიჩესკ-იწ — პარტოგენეზ-ურ-ი, სკლეროტიჩესკ-იწ — სკლეროზ-ულ-ი, ელექტროლიტ-იჩესკ-იწ — ელექტროლიზ-ურ-ი.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა :

რუსულში გვაქვს მსგავსი ბგერათმონაცვლეობა სიტყვებში: эмпѣза (эмфазис) — эмпѣт-იჩესკ-იწ. ქართულს შესატყვისი არსებითი არ გააჩნია. ჩანს, ემფატიკური უშუალოდ ფრანგულიდან არის გადმოღებული, როგორც აღნიშნავენ, ნ. მარის მიერ (შდრ. ფრანგ. emphatique).

ს — ტ

ანალოგიური ვითარება გვაქვს с — т ბგერათმონაცვლეობის შემთხვევაშიც: вакансия — вакант-იწ-იწ, გიპოტაქსი (ис) — გიპოტაქტიჩესკ-იწ, კატალესია — კატალეტიჩესკ-იწ, პარალაქსი — პარალაქტიჩესკ-იწ, რეფლექსი — რეფლექტივი-იწ, ჰაოსი — ჰაოტიჩესკ-იწ, ელიპსი — ელიპტიჩესკ-იწ, ეპილესია — ეპილენტიჩესკ-იწ... ეს ბგერათმონაცვლეობა ზედსართავთა უმეტესობაში ვერობულსავე ენებში მომხდარა (s — t).

აღნიშნული და მსგავსი ზედსართავეების ქართულად გადმოღებისას ქართული აფიქსები აქაც, როგორც წინა შემთხვევაში, უნდა დავურთოთ რუსული არსებითის შესატყვისი ქართული არსებითის ფუძეს: გიპოტაქტიჩესკ-იწ — ჰიპოტაქს-ურ-ი, კატალეტიჩესკ-იწ — კატალეზი-ურ-ი, პარალაქტიჩესკ-იწ — პარალაქს-ურ-ი, რეფლექტივი-იწ — რეფლექს-ურ-ი, ჰაოტიჩესკიწ — ჰაოს-ურ-ი, ელიპტიჩესკ-იწ — ელიფს-ურ-ი, ეპილენტიჩესკ-იწ — ეპილენზი-ურ-ი...

ამ წესის მიხედვით вакантиწ-ის შესატყვისად უნდა გვქონოდა ვაკანსი-ურ-ი, გავრცელებული კია ვაკანტი-ურ-ი.

ასეთი ბგერათმონაცვლეობა აღინიშნება ზედსართავებში: **альтруизм** — **альтруист-ическ-ий**, **атавизм** — **атавист-ическ-ий**, **афоризм** — **афорист-ическ-ий**, **оптимизм** — **оптимист-ическ-ий**, **пессимизм** — **пессимист-ическ-ий**, **плеоназм** — **плеонаст-ическ-ий**, **сарказм** — **саркаст-ическ-ий**, **силлогизм** — **силлогист-ическ-ий**, **софизм** — **софист-ическ-ий**, **спазма** — **спаст-ическ-ий**⁶, **футуризм** — **футурист-ическ-ий**, **эвфемизм** — **эвфемист-ическ-ий**, **эгонизм** — **эгонист-ическ-ий**, **эллипсизм** — **эллинист-ическ-ий**...

ამ ზედსართავთა უმეტესობაში ბგერათმონაცვლეობა (sm — st) ეერთოვლენებშივეა მომხდარი. ქართულად ამ (და მსგავსი) ზედსართავების გადმოღება ხდება ზედსართავი ფუძით: **альтруист-ическ-ий** — **ალტრუსისტ-ულ-ი**, **атавист-ическ-ий** — **ატავისტ-ულ-ი**, **оптимист-ическ-ий** — **ოპტიმისტ-ულ-ი** და ა. შ. გამონაკლისს შეადგენს **афористический**-ს შესატყვისი აფორიზმული (თუმცა აფორისტულიც არის დადასტურებული, კერძოდ, გ. ახვლედიანი და ს. იორდანიშვილის რუსულ-ქართულ ლექსიკონში).

Ц — Т

ეს ბგერათმონაცვლეობა რუსულ ენაში ხდება -ция დაბოლოების მქონე არსებითებისაგან ზედსართავების წარმოების შემთხვევაში. მაგ.: **ассоциация** — **ассоциат-ивн-ый**, **иллюстрация** — **иллюстрат-ивн-ый**, **инерция** — **инерт-н-ый**, **интуиция** — **интуит-ивн-ый**, **коммуникация** — **коммуникат-ивн-ый**, **компетенция** — **компетент-н-ый**, **консистенция** — **консистент-н-ый**, **консультация** — **консультат-ивн-ый**, **корреляция** — **коррелят-ивн-ый**, **субстанция** — **субстант-ивн-ый**...

ამ ზედსართავების ქართულად გადმოცემა, როგორც წესი, არსებითის ფუძის მიხედვით ხდება: **ассоциат-ивн-ый** — **ასოციაცი-ის** — **ასოციაცი-ურ-ი**, **иллюстрат-ивн-ый** — **ილუსტრაცი-ის** — **ილუსტრაცი-ულ-ი** // **სა-ილუსტრაცი-ო**, მსგავსად ამისა: **интуй-ცი-ურ-ი**, **კომუნიკაცი-ურ-ი** // **სა-კომუნიკაცი-ო**, **კონსულტაცი-ურ-ი** // **სა-კონსულტაცი-ო**, **კორელაცი-ურ-ი**, **სუბსტანცი-ურ-ი**, **გვაქვს**

⁶ გეხლება **спазматический-ც**.

გამონაკლისები, სადაც გაფორმება ხდება ზედსართავის მიხედვით.
ე. ი. ბგერათმონაცვლეობას ეწევა ანგარიში: ინსерт-ი-ი — ინერტ-
-ულ-ი, компетент-ი-ი — კომპეტენტ-ურ-ი.

к — ч

ამ ბგერათმონაცვლეობასთან დაკავშირებით საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს -еск- და -ическ- სუფიქსების გამოყენებას ნასესხები ზედსართავების გასაფორმებლად. რუსულში -еск- სუფიქსის წინ ხდება к — ч ბგერათმონაცვლეობა. იგი ძალიან გავრცელებულია და რუსული ენის ისტორიაში ცნობილია „უკანაენისმიერთა პირველი დარბილები“ სახელწოდებით (г, ж, х > ж, ч, ш). აღნიშნულ სუფიქსებზე ყურადღების გამახვილება იმიტომ არის გამოწვეული, რომ სწორედ მათი (უპირატესად -еск- სუფიქსის) შემცველი უცხოური ზედსართავების ქართულად გადმოღებისას დიდი აჩევ-დარევა და სალიტერატურო ენის ნორმების დარღვევის შრავალი შემთხვევა გვაქვს.

-еск- და -ическ- სუფიქსების შემცველ ზედსართავებს გარეგნულად მსგავსი დაბოლოება აქვთ (-ический), მაგრამ ეს სუფიქსები სხვადასხვა ფუძეს ერთვიან და მათი შემცველი ზედსართავების გარეგნულად მსგავსი ბოლოსართები სტრუქტურულად განსხვავებიან ერთმანეთისაგან.

-ическ- სუფიქსი იხმარება უმთავრესად ინტერნაციონალური ხასიათის არსებითი სახელებისაგან ზედსართავების საწარმოებლად. ამოსავალ ფუძეში გვხვდება როგორც ტერმინები მეცნიერების, ტექნიკის, კულტურის, ხელოვნების სხვადასხვა დარგიდან, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, მსოფლმხედველობითი და, საერთოდ, ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს აღმნიშვნელი ლექსიკა: биология — биолог-ическ-ий, история — истор-ическ-ий, металлургия — металлург-ическ-ий... агроном-ическ-ий, симфон-ическ-ий, хирург-ическ-ий, гигиен-ическ-ий, социалист-ическ-ий, идеалист-ическ-ий, диалог-ическ-ий და მისთ.

ასეთი ზედსართავების ქართულად გადმოცემა სირთულეს არ წარმოადგენს. საკმარისია სათანადო ინტერნაციონალური არსებითის ფუძეს დაერთოს ქართული აფიქსები: -ურ- (-ულ), -ობრივ-, სა — თ. მაგ.: биолог-ическ-ий ბიოლოგი-ის — ბიოლოგი-ურ-ი, истор-ическ-ий ისტორი-ის — ისტორი-ულ-ი და მსგავსად: металлург-ическ-ий მეტალურგი-ულ-ი, агроном-ическ-ий აგრონომი-

-ულ-ი... სიმფონი-ურ-ი, კირურგი-ულ-ი, პიგიენ-ურ-ი, სოციალისტ-ურ-ი, დიალოგ-ურ-ი და ა. შ.

-ესკ- სუფიქსი იხმარება იმ ინტერნაციონალური ზედსართავე-ბის საწარმოებლად, რომელთაც ამოსავლად აქვთ -იკა (-იკ) ფინალის მქონე არსებითი სახელები: ბოტანიკა, გრამმატიკა, კრიტიკა, ლირიკა, ლოგიკა, ოპტიკა, პოლიტიკა, სპეციფიკა, ფონეტიკა, ესტეტიკა და მისთ. ამ და მსგავსი სახელების ფუძეზე -ესკ-სუფიქსის დართვისას, როგორც აღნიშნული იყო, ხდება კ — ი ბგერათმონაცვლეობა: ბოტანიკა — *ბოტანიკ-ესკ-იი — ბოტანიკ-ესკ-იი. ასევე გვექნება: გრამმატიკ-ესკ-იი, კრიტიკ-ესკ-იი, ლირიკ-ესკ-იი, ლოგიკ-ესკ-იი, პოლიტიკ-ესკ-იი, სპეციფიკ-ესკ-იი...

-ესკ- სუფიქსიანი ზედსართავეების ქართულად გადმოცემა იმავე საერთო წესით ხდება: ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითის ფუძეს ერთვის ქართული აფიქსები, მაგრამ ზოგჯერ გაუგებრობის შედეგად ზედსართავეების ბოლოსართების გარეგნული მსგავსების გამო (შდრ. логический და биологический, ან графический და географический) არსებითის საყრდენი ფუძე არ იქნა სწორად გამოყოფილი, -ესკ- სუფიქსი გაუთანაბრეს -იჩესკ- სუფიქსს და ბიოლოგიულის, ისტორიულის, აგრონომიულისა და მისთ. გვერდით გაჩნდა (და, სამწუხაროდ, ფართოდ გავრცელდა) უმართებულო ფორმები: ტრაგიული, ფსიქიური, ლირიული, მისტიური, დინამიური და მისთ. ნაცვლად სწორი ფორმებისა: ტრაგიკული, ფსიქიკური, ლირიკული, მისტიკური, დინამიკური, ლოგიკური, ფონეტიკური და მისთ.

-იჩესკ- და -ესკ- სუფიქსებიანი ზედსართავეების შესახებ შეიძლება ისიც აღინიშნოს, რომ ანალოგიური სემანტიკის ზოგ ზედსართავს აწარმოებს -იჩი- სუფიქსიც. შდრ.:

синоним-и́ческ-и́й	და	синоним-и́чи-и́й
символ-и́ческ-и́й	და	символ-и́чи-и́й
цикл-и́ческ-и́й	და	цикл-и́чи-и́й
аромат-и́ческ-и́й	და	аромат-и́чи-и́й
гигиен-и́ческ-и́й	და	гигиен-и́чи-и́й
демократ-и́ческ-и́й	და	демократ-и́чи-и́й
фанатич-ესკ-იი	და	фанат-იჩი-იი
практич-ესკ-იი	და	практ-იჩი-იი
критич-ესკ-იი	და	крит-იჩი-იი
динамич-ესკ-იი	და	динам-იჩი-იი

იჩნ- სუფიქსიანი ზედსართავები, ჩვეულებრივ, უმნიშვნელონიუნსით განსხვავდებიან **-იჩესკ-** და **-ესკ-** სუფიქსებიანთაგან და ერთი და იგივე ქართული შესატყვისი აქვთ. მაგ.:

синоним-и-ческ-ий	}	სინონიმური
синоним-ичн-ый		
гигиен-и-ческ-ий	}	ჰიგიენური
гигиен-ичн-ый		
фанатич-еск-ий	}	ფანატიკური
фанат-ичн-ый		
экзотич-еск-ий	}	ეგზოტიკური
экзот-ичн-ый		

მაგრამ არის შემთხვევები, როცა ამ სუფიქსების შემცველ ზედსართავებს განსხვავებული მნიშვნელობები აქვთ და ქართულადაც სხვადასხვაგვარად გადმოიცემიან. შერა:

симпат-и-ческ-ий	სიმპათიკური (მედ.)
тактич-еск-ий	ტაქტიკური
экономич-еск-ий	ეკონომიკური
технич-еск-ий	ტექნიკური

და:

симпат-ичн-ый	სიმპათიური
такт-ичн-ый	ტაქტიანი
эконом-ичн-ый	ეკონომიური
техн-ичн-ый	(გადატ. მაღალტექნიკური — სპორტში, ხელოვნებაში).

შეიძლება ისიც აღვნიშნოთ, რომ **-იჩნ-** სუფიქსიანი ზედსართავები (**-ესკ-** და **-იჩესკ-** სუფიქსებიანებისაგან განსხვავებით) ვითარებითი ზედსართავების თვისებებს ამჟღავნებენ ჩოლმე.

იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა ფართოდ არის გავრცელებული და რა შორს არის წასული ენის ნორმების დარღვევის პროცესი ინტერნაციონალური ზედსართავების გადმოცემისას, მოვიყვანო რამდენიმე ნიმუშს:

დინამიური :

ზვენი საუკუნე ისეთი რთული, ისეთი დინამიური და მრავალგვერდობაა გახდა, რომ ის აღარ ეტევა ნამდვილად წინსადა პოეზიის ფარგლებში (ქ. ვაშს.), რა უშუალოდ ხელს რუსეთთან კავშირების უფრო დინამიურ განვითარებას? (ს. ს. რუს.). სალონებზე შეხვედრებთან შექმნილი... ლამობატორია, რომელიც აცვებს დინამიურ წონასწორობას იცავს (ს. ს. რუს.). მაგრამ... ამ გვეყენებს რიცხვს დღეს უკვე ემსება ბალტიისპირეთის სანაღვე რეაბილიტაცია და ეს პროცესი დინამიურია (ს. ს. რუს.). მოულოდნელად ვოველდობის განვითარების ტენზია ინდენად დინამიურია, რომ დაელოდება და ლოდინი კარგა და კეთილს არაფერს მოგვითქვანს (ს. ს. რუს.). ვიზუალიზაციის დინამიურია (რადიოვად.). თამაში დინამიურად მიმდინარეობდა (ს. ს. რუს.).

სპეციფიური :

სპეციფიური ოდნეობის სენი, ციების სენი (ქ. ვაშს.). შესვლის შემდეგ სპეციფიური საყდრია სენი შეცვა (ქ. ვაშს.). დღემდე არ მესმის, რა... სპეციფიურმა პირობებმა გამოუჩინა... ლამობატორია, რომელიც უმომოყვანილი მეთოდი (ქ. ვაშს.). ანაწ შეიძლება გამოიწვიოს ხვენი სპეციფიური დინამიკობა (რადიოვად.). სრულიად უგულებელყოფილია შუა საუკუნეების საქართველოსა და თურქეთის ურთიერთობის სპეციფიურობა (ს. ს. რუს.). თქმა არ უნდა, წერითი გამოცემა გეოგრაფიაში სპეციფიურობით ხასიათდება (ს. ს. რუს.).

ფანტასტიური :

გაიკვლიე შენსკერი ბნელი საუკუნეებმა საშაში უთაროდ წარმოშობილ ფანტასტიურ პირობებებს (ქ. ვაშს.). ფანტასტიური საყრდენი ქალაქებმა გაუშენებია უხილავს სოფლისუბილენ ხელს (ქ. ვაშს.). ფა ვეტად ფანტასტიური კაცი უნდა ყოფილიყო (ლ. ქაან.). ყველა სიტუაციას წინ უსწრობდა ერთი ლამის ფანტასტიური ამბები (ქ. ვაშს.). მასში მრავალი იყო წიბები და პაგანის ფანტასტიურია (ქ. ვაშს.). ფანტასტიური გამოგონა ხიდი (ქ. ვაშს.). ეტოლოლოგიური დავაშობებანა და რეკონსტრუირებული დორნები სრულიად ფანტასტიურია (ს. ს. რუს.). ვანსაფორმული ინერცია აღო შევენახებომა, რადიო ფანტასტიური ციფრებს ვმოუდებენ (ს. ს. რუს.). ამ სრულიად ფანტასტიურმა პერსპექტივამ წინაშე გამაბრუნა (ქ. ვაშს.). იქაურობა ერთ მოლიან მოფუთვით ფანტასტიური ორგანიზმს... ჰაივად (ქ. ვაშს.). სწორედ მაგას ინახავს ხილზე შილში ფანტასტიური ნივთსადაცობით კატაკლიზმების წინ (ქ. ვაშს.).

ტრაგიული :

ზოგ მწერალს არ ესმის, რომ ტრაგიულს, სწორედ ტრაგიულს უნდა შიბიერად და დინამიკად აღწერა (ქ. ვაშს.). ასეთი ტრაგიული ფინალის მიუხედავად გოგრაფიულარში ვატარებულ თეებმა... მუდამ ტრაგიულად იხსენიებდა (ქ. ვაშს.). დავაშობული მკითხველი უთუოდ შენიშნავდა, თუ რატომ ტრაგიულად განიცდის კონსტანტინე სავარსამოძე თავის აზნაურობას (ქ. ვაშს.).

ფონეტიური:

აქმე აქ ფონეტიურ სიზუსტეში რადია (ქ. ვამს.). მიწისათა ფონეტიური სიზუსტეები ფონეტიურ-ქანაქარ ასონიშნებიდანაა ნაცხებში (იქვე). ჩემს ცნობიერებაში ყოფილია სორის არც ერთი ასეთი მარტივი, თანაც ფონეტიურად ასე ზუსტი აღსაზრეტი არ ნოვოუება (იქვე). აი, ასეთ არე-დარევის ასაღწეად ფონეტიურ ტრანსკრიფციის დაცვისთვის ვხმარებ ზემოაღნიშნულ [ა, ქ] ასოებს (მ. ჯავახ.).

ფსიქიური:

[ილის სისხლით მოხრილი ბალიში] კაცის ქვეშ წყაროსთან დღევ, სადაც ფსიქიურად დატანულმა... ძლევს ჩაფიხნე (მ. ჯავახ.). ასეთი ტერმინით აღინიშნება ფსიქიური დავალების ერთ-ერთი ფორმა (გ. წერეთ.). ფსიქიურად სწორედ ასეთი შექვიდრება გამოადგული სოციალიზმის მოსაღებად (სახ. ვან.). ფსიქიურად ავთ დავადებული (ტელეგად). ჯერ ჩავატაროთ ფსიქიური შემოწმება (რეპორტაჟი პარლამენტიდან).

მისტიური:

თბილისი ტონთა დარწმუნ და რაღაც უცხური მისტიური რხევით თანდათანობით უმალეაზე გადავიდა (ლ. ქაჩა). მისი სმა მისტიურ ნიშნად გამოხატავდა (იქვე). მისტიური რაღაც ამბავია (იქვე). მაშალ, დაბნეულ თაღებს ქვეშ სოციალ ნიშტიურ გარანდებს დეუსადგურება (ქ. ვამს.). მის არ აქვს განსხვავებული აზროვნება, მისტიური განხრა (ტ. ტაბ.). შევიპარიოდან ახლადღებრებული ანდრეი ბელამ თან მოიტანა ბენდოვანი მისტიური ლექსეულობა (იქვე). ამ „არწმუნაში“ იფლიახნება... ის ფგოსტიციზმი, რაც დამახასიათებელი სიშინაიან კანტის კრტიციზმისა, რომელიც გზას უხზობს ცოფელვარ მისტიურ წყდობას სულოერ ზესფერობში (სახ. ვან.). ძველი გერმანელებიც იმედობდნენ ყოფის მისტიურ უფსკრულში (ოლიტ. საქ.). სიტყვა არ არის მარტო ბერაზა ერთაინობა. მისში განსაუფორებული მისტიური ძალაა ჩადებული (საქ. რეს.). გამოჩენული სიამაყით ვესაუბრება [გამოაღწერელი] მისტიური კვრეტით, ნათელ მსილველს დავაებრეი ნიჭით დაჭილდობულ მასილ მოწაზონსე (რ. ბარაშ.). მისტიური საუბრეები მიცქიროდნენ ავალუბადან დადარული სახეებით (ნ. დუშბ.).

პათეტიური // პათეთური:

ასე დონდლოდ, უსისხლოდ, ღარივლად აღწერს ავტორი თითქმის ყველა პათეტიურ-დრამატიულ ამბებს (მ. ჯავახ.). ჩემი თდნაც პათეთური, აწვეული ტონი პრთაულ თხრობისა, უცილოდ ვერ აიტანდა კომიურ ტონს (ქ. ვამს.). ძლიერ პათეთური სიტყვით მივმართე იტალიელებს (იქვე). თამადა გრძელსა და პათეთურ სიტყვას ამბობდა (იქვე). ორატორმა ხელი პათეტიურად შემართა (ტ. ამირჯ.).

რომანტიული:

სტუდენტი გუორგეს რომანტიული მისტიკა თაღლით მოსილია და სასოწარ-გვეთილი (კ. გამს.). ვინ იცის, რამდენი ათასი შეცვარებულე ეფარება ამ რომანტიულ მთის კალთებსა და უბეებს (იქვე). ვის სჭირდება ამ საუკუნეში კაბულუტისა და მონტეკკის რომანტიული ამბვის ნავგაიანი განსუორება (იქვე). ეს აზნაურები შთაბრძნავლენ არიან იმ გულწიადი ფეოდალებსა, რომელთა რომანტიული თავგადასვლით სიუჟე იყო წინათ იმერეთი (ტ. ტაბ.).

ლირიული:

სოფლის ორმა-სამმა ლირიულმა სტრატმა გამარბინა თვალწინ (ლ. ქიან.). მე ხანდახან ასე ზგონია, რომ ვერც რუსთაველი, ვერც ვაჟა-ფშაველას უფაქიზეს ლირიულ შედევრებს ვერ დაწერდნენ (კ. გამს.). არც აყვის, არც იყვას ღობას ვლადიკოვისდარი ლირიული შედევრები არ მოუციათ (იქვე). ლირიული გინდვთქის სიშვებს დაეხარებები (გ. ტაბ.). აუარა არც შიამიტი კაცი იყო და არც ლირიულ-ნერვიულად მგრძნობიარე (რ. შიშვ.). ლირიული პოეზიის მოყვარული (რადიოვად.).

ესთეტიური:

შეგობრებინა რელიგია გამოთვსადა ესთეტიური ტკბობის საუნდ (კ. გამს.). ვერმანულ ნატურალიზმში, მაგ., ვერპარტ პუბერტის „ფეიქრებში“ საოცრად ვადინსკვა თრი მომენტა: ესთეტიური და ეთიური (იქვე). ასომავრულის შემოღება საჭიროა არა მარტო ესთეტიური ნოიანობის თვალსაზრისით (იქვე). დანაწევრებამ შემაიარაღა ქვესტერეოტაბებით, რომელთა წყალობით ვაზერტებში ამა თუ იმ წრას ესთეტიურ მითხუნსებებთა დონის დაღვრას (კ. ამირჯ.).

ელასტიური:

ინგლისური ენა ერთი უღმაზესი ენათგანია შეიღს ქვეყანაზე და თავის ელასტიურობით, მათემატიკური პრეცეზობით სეტყველებში ინგლისური უსწრებს გერმანულსა და ფრანგულს (კ. გამს.). ძაბულის სხეულში არ იყო არც სახეობის გრაცია, არც ფორმების ელასტიური მოქნილობა (იქვე). თანარსებით გრძელა და გინაინ ფეხები ჰქონდა არაზის, მასეთ ელასტიური სახსრები (იქვე). ცენტრალიზებულ გვეშურ ეკონომიკაში მოქმედი დასება საკლებ ელასტიური და საკლებ მგრძნობიარეა, ვადრე საბაზრო ეკონომიკა პირობებში (სახ. გან.). გვილია მოვლენათა სწრაფად შედარების უნარი, პოლიტიკური ელასტიურობა და სიმკვირტლე („ლიტ. საქ.“). ზოგა პოლიტიკოსი დღეს უკვირებს ჩვენს საზოგადოებას არასაქმარის ელასტიურობას (საქ. რესპ.).

7 კ. გამსახურდია კატეგორიულად მოითხოვდა შედარათეებში -ი- აუდიქსის „იდეოტას“. მაგრამ თვითონ ვოველითის ვერ იცავდა საკუთარ მოთხოვნას და მის ნაწერებში (მათ შორის ენის სიწმინდის შესახებ დაწერილ სტატიებშიც კი) ხმარობდა მის მიერვე უარყოფილ (სინამდვილეში სწორ) ფორმებს: მოლიტიკურს, ნპეტიფიკურს, პრაქტიკურს, მექანიკურს, ტრაგიკურს, ვგზოტიკურს, ლირიკურს, მათემატიკურს, კლასიკურს...

სინთეტიკური:

ავტორს სინთეტიკური ჩვენების უნარი აქვს (კ. გამს.). ქართული ენის სინთეტიკური ქმედობის პროცესი დიდი ხანია დაწყებულია (იქვე). ქართული ენის სინთეტიკური ერთიანობის ნაგოფია რუსთაველი (იქვე). ეს სინთეტიკური მისწრაფება მუდამ ერთგვარულ კარიკატურებად იქცეოდა ჩვენს ისტორიულ-ყოფიან (იქვე). მხოლოდ ესულ ჰამსუნი ასედა ამ გადაჯვარების გზას და შექმნა სინთეტიკური რომანი (ტ. ტაბ.). ატელევიზიო განოსილა ტელევიზიის ხელოვნების ნაწილია და ამგვარად თავისა ბუნებით სინთეტიკურია („საქ. რესპ.“).

დამატებითი საილუსტრაციო მასალის მოყვანა, ალბათ, აღარცაა საჭირო, თუმცა სავსებით ანალოგიური ვითარება გვაქვს ანტიურის, პანიურის, ეგზოტიურის, მექანიურის, სკეპტიურის, არითმეტიკურის, კრამატიკურის, ვოტიურის, დიდაქტიურის, კომიურისა და მისთ. სმარებაში.

მოყვანილი მასალა სვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვა საუალალო მდგომარეობაშია. აბსოლუტურად „წმინდა ენა“ თეორიულადაც ძნელი წარმოსადგენია. მაგრამ საზოგადოება მუდამ უნდა ზრუნავდეს, რომ სალიტერატურო ენა იყოს მონოლითური და ყველა პატივისა სცემდეს ენის დადგენილ ნორმებს. ენის სიწმინდე, ენის კულტურა, შეიძლება ითქვას, უკუყენაა საზოგადოების საერთო კულტურული დონისა. რაც უფრო მაღალია საზოგადოების კულტურული განვითარების დონე, მით უფრო მეტ მოთხოვნებს უყენებს საზოგადოება ენის კულტურას და, პირიქით, დაბალი კულტურული დონის საზოგადოება ენის სიწმინდის დაცვაზე ნაკლებად (ან სულაც არ) ზრუნავს.

ენაში ამჟამად დიდი სიტრულეა. სწორი ფორმების გვერდით ბევრია უმართებულ ფორმებიც და მათ გარდა კიდევ ე. წ. ვარიანტული, პარალელური ფორმებიც, როგორცაა, მაგ., კალათი და კალათა, შინდი და შეინდი, შავგვრემანი და შავგრემანი, პაიჭი და პაჭიჭი, ქვიტკირი და ქვითკირი, ჰამიდორი და პომიდორი, თითქოს და თითქო, სადავო და სადაო (უდავო // უდაო), მტერობა და მტრობა, ეჭვი და იჭვი და მისთ². ვარიანტული ფორმები ენის ლექსიკის სიმდიდრეს არ წარმოადგე-

² ანს უნდა დაეუმატოთ ცნობილი ენათმეცნიერული ტერმინები: მხოლოობა და მხოლობითი, მიმართულებითი და ერთარებითი (ბრუნვა), ზმნისართი და ზმნიზება, მწკრივი და ნაკეთი და სხვ.

ენს. ისინი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ორთოგრაფიული ლიბერალიზმის შედეგია. შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ერთ-ერთი ხელ-შემწეობი მიზეზი ენის ნორმების დარღვევისა ამ ვარიანტული ფორმების არსებობაცაა, ვინაიდან მათი ფაკულტატიური, ნუბისმიერი ხმარება შეიძლება განდეს მიზეზი ენის ნორმების დაცვაზე პასუხისმგებლობის გრძნობის შესუსტებისა.

ენის ნორმების დაცვა პირველ რიგში მოითხოვს წერის ნორმების, ორთოგრაფიის ზუსტად დაცვას. წერის კულტურა იმიტომაც განსაკუთრებული მნიშვნელობისა, რომ ყოველი ახალი თაობა წიგნის მეშვეობით ეუფლება სალიტერატურო ენას.

აკად. ვ. თოდუნიას სალიტერატურო ენის ნორმების დამახინჯების ერთ-ერთ მიზეზად მიაჩნდა „ჩვენი დაუდეუარი. უყურადღებო მობერობა ლიტერატურული ენის ნორმათა დაცვისათვის. იდონდ აზრი გადმოცემთ და ზოგს სულ ერთი ჰგონია, როგორ გადმოცემთ მას — სწორად, მართებულად თუ არასწორად, უმართებულად“⁹.

როგორც უკვე ითქვა, ენის ნორმების დაცვა ყველას მოეთხოვება, ხოლო მწერალს — მეტი სიმკაცრით. სამწუხაროდ, ბევრი მწერალი არღვევს ენის ნორმებს და, რაც უფრო სავალალოა, ზოგი მათგანი — შეგნებულად. წერილში „ისევე ქართული მართლწერის გამო“ ცნობილი მწერალი კ. გამსახურდიას წერდა: „კატეგორიულად უნდა აღვკვეთოთ ფრანგული სუფიქსის „ალ“-ისა და „იკ“-ის ხმარება... ლირიკულის ნაცვლად უნდა დაიწეროს — ლირიული, ეპიკურის ნაცვლად ეპიური, სასტიმენტალურის ნაცვლად სანტიმენტური, სიმბოლიურის ნაცვლად სიმბოლური, გოტიურის ნაცვლად გოტიური“...¹⁰. ანალოგიური აზრი სხვა წერილშიც აქვს გამოთქმული: „სხვადასხვა დროს პოლემიკა გვქონდა ჩვენს ენათმეცნიერებთან ფრანგული სუფიქსების ქართულში მიქანიკურად გადმოტანის გამოც. ლირიდან უნდა იწარმოებოდეს ლირიული და არა ლირიკული; უნდა დაიწეროს გრამმატიკული და არა გრამატიკული, ლოგიური და არა ლოგიკური; გერმანულ „გრამმატიკში“-ს შეესაბამება რუსული „გრამმატინესკი“, „ლოგიში“-ს — „ლოგინესკი“. აბრეოვე უნდა წარმოითქვას და დაიწეროს: ესთეტიკა — ესთეტიური, კომპედი (sic!) — კომი-

⁹ ვ. თოდუნიას, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1965, გვ. 45.

¹⁰ კ. გამსახურდიას, რწ. თხზ., ტ. VII, თბ., 1967, გვ. 257-58.

ური, ტექნიკა — ტექნიური, მექანიკა — მექანიური, ანტიკა — ანტიური, ეთიკა — ეთიური, რომანტიკა — რომანტიული, ტრაგედია — ტრაგიული, მასსა — მასსური, რასსა — რასსული, კლასსი — კლასსური და აზა მასობრივი, რასობრივი, კლასობრივი და ა. შ.¹¹ (საზვასმა ციტატისეულია. აღ. კ.).

რა შეიძლება ითქვას კ. გამსახურდიას ამ კატეგორიულ მოთხოვნებზე? — ისინი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებიან ქართული სალიტერატურო ენის დადგენილ ნორმებს. -იკ- სუფიქსის ადკეეთასთან დაკავშირებული არგუმენტაცია ენათმეცნიერულად უსაყუძვლოა და ალოგიკური. გერმანულ grammatisch-სა და logisch-ს რომ შეესატყვისება რუსული грамматически და логически, ამას ქართულისათვის რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს? გერმანული რატომ უნდა ავიღოთ ნიმუშად, მას მივბაძოთ და მისი მოდელი გავხადოთ ჩვენი ენისათვის სავალდებულოდ? ყველა ენას თავისი საკუთარი სისტემა აქვს და ის, რაც ერთი ენისათვის ბუნებრივია, სხვა ენისათვის შეიძლება სრულიად მიუღებელი გამოდგეს.

შევუღაროთ გერმანული თუნდაც ინგლისურს:

გერმანული	ინგლისური
logisch	logical
technisch	technical
dynamisch	dynamical
physisch	physical და ა შ.

როგორც ვხედავთ, ინგლისურში არსად -იკ- სუფიქსი არაა დაკარგული („ადკეეთილი“). საერთოდ კი „რად დაგვრჩომია სხვა-ზედა თვალის?“ მრავალსაუკუნოვანი და მდიდარი ისტორიის მქონე ქართულ სალიტერატურო ენას არაფერი სჭირბს ისეთი, რომ სხვა ენის გრამატიკულ მოდელს დაეხსნოს. იმავე გერმანულის მოდელს რომ გავყვეთ, ამერიკულის, აფრიკულის, მექსიკურის, შოტლანდიურის, ირლანდიურის ნაცვლად უნდა ვწეროთ: ამერიკანული, აფრიკანული, მექსიკანური; შოტიური, ირიული (გერმ. amerikanisch, afrikanisch, mexikanisch; schottisch, irisch).

-იკ- სუფიქსის შემცველი ნასესხები ზედსართავეები: ლოგიკური, ფიზიკური, დინამიკური, ტექნიკური და მისთ. ისევე ბუნებრივია ქართულისათვის, როგორც ლატაკური, ეშმაკური, კულაბზიკური და მისთ.

¹¹ კ. გამსახურდიას, რწ. თხზ., ტ. VI, თბ., 1963, გვ. 588.

-აღ- სუფიქსის შესახებ ვითარება სხვაგვარია. ნასესხებ ზედსართავებში არის ისეთები, რომლებშიც -აღ- სუფიქსი შეიძლება მართლაც არ ყოფილიყო (და აქ სწორია კ. გამსახურდიას მოსაზრება): დოკუმენტალური, მონუმენტალური, პროვინციალური, ბეგიონალური და მისთ. მაგრამ მათ გვერდით გვაქვს ისეთებიც, რომლებიც უამსუფიქსოდ ძნელი წარმოსადგენია: აქტუალური, ვიზუალური, კაუზალური, კოლოსალური, მუსიკალური, კომუნალური, ნეიტრალური, ნომინალური, რიტუალური, უნივერსალური და მისთ.¹²

* * *

როგორც ამ მოკლე შიშობილიდან ჩანს, ქართული სალიტერატურო ენის ამჟამინდელი მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა. ენის ნორმების დარღვევები თუ მომავალშიც ასე გაგრძელდა და ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა, ენაში ქაოსი დაისადგურებს, რაც ენის დამღუბველია. მდგომარეობის გამოსასწორებლად საჭიროა რადიკალური ზომების მიღება. დიდი მნიშვნელობა ექნება იმას, რომ შევქმნათ სრული შეურიგებლობის ატმოსფერო ენის ნორმების დარღვევებისადმი. ბირველ რიგში აუცილებელია წერის კულტურის ამადლება. ბრძოლა უნდა გამოცხადდეს ენის ნორმების დარღვევებისადმი შემწყნარებლურ დამოკიდებულებას. ენობრივი შეცდომები ნაბეჭდ პროდუქციაში კვალიფიცირებულ უნდა იქნეს როგორც დანაშაული ენის წინაშე, რაზედაც კონკრეტულმა დანაშავემ პასუხი უნდა აგოს. წესრიგი უნდა დამყარდეს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებშიც (რადიო, ტელევიზია), რომლებშიც იშვიათი როლია ენის ნორმების დარღვევის შემთხვევები.

ჩვენი თაობის ვალია იზრუნოს ქართული სალიტერატურო ენის ხვალისდელი დღისათვის. სოფო ხვალისდელი დღის ქართულ სალიტერატურო ენას საფუძვლები დღევანდელ სკოლაში ეყრება. სალიტერატურო ენის დაუფლება, ჩვეულებრივ, სკოლაში ხდება. „სკოლა მოწოდებულია მოსწავლე ახალგაზრდობა დააუფლოს სალი-

¹² ცნობილია, რომ კ. გამსახურდია ქართული ენის სხვა საკითხებშიც გადაეობდა ფონეტიკურებს და არცთუ პროფესიულ დონეზე. ამაზე ყურადღების გამახვილება არცაა საჭირო. მაგრამ მის ხაწერებში მრავალი უმართებულო ფორმა გვხვდება (როგორცაა: სჩანს, სთქვა, წინად, ააავათ, ტრაავთლი, სპეციფიური და მისთ). ამას დიდი ზიანის მოტანა შეუძლია (და მოიტანა კიდევაც), რადგანაც მის თხზულებებს მასობრივი მკითხველი პყავს, რაც უმართებულო ფორმების გავრცელებას უწყობს ხელს. უმართებულო ფორმათა აღმოფხვრას კი დიდი დახანგრძლივი შრომა სჭირდება.

ტირატურო ენას¹³. სკოლაში ასწავლიან ენის გრამატიკასა და მშობლიურ ლიტერატურას.

სკოლა რომ წესიერად ასრულებდეს თავის მოვალეობას სალიტერატურო ენის დაუფლების საქმეში, აღარ გვექნებოდა ენაში ისეთი ლაფსუსები, რომელთა ნიმუშებიც ზემოთ იყო მოყვანილი. ქართული ენის გრამატიკა (სასკოლოც კი!) არ არის იოლად შესასწავლი საგანი. მისი წესების შექანიკური დაზუპირება, რა თქმა უნდა, სასურველ შედეგს ვერ მოგვცემს. გრამატიკაში შესწავლილი წესების მოსწავლეოა მესსიერებაში განმტკიცებას და საიმედოდ დამკვიდრებას ხელს უნდა უწყობდეს მშობლიური ლიტერატურის შესწავლა. ჩვენი მწერლების ენიდან შერჩეული ნიმუშების მოყვანამ თანდათანობით უნდა აზიაროს მოსწავლეები სალიტერატურო ენას. ამისათვის კი საჭირო და აუცილებელია, რომ ლიტერატურის სახელმძღვანელოში (ქრესტომათიაში) შეტანილი მასალა სანიმუშო იყოს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის თვალსაზრისით. ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ გრამატიკის წესები მითხროვდნენ ერთს, ხოლო ქრესტომათიის მასალა პრაქტიკულად უგულებელყოფდნენ ამ წესებს, ან პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდნენ მათ. რა უნდა ქნას ამ შემთხვევაში მოსწავლემ, ვის დაუჯეროს? აი, რამდენიმე მაგალითი:

„მშობლიურ ლიტერატურაში“ (VI კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1994) ასეთი ენობრივი შეცდომები გვხვდება:

ქარი ჰქრის (გვ. 34). ხმა არ დაკარგო (36). შემოშედა და სოქვა (34). მერმე ბოგორა სოქვა? (35). ვინა სოქვა (79). ერთხელ სოქვა (131). ეს რომ სოქვა (154). ხოლომონმა სოქვა (159). ნიბლიას მიბაძა (37). ძინავს ყველა შეცნარეს (123). ინახუხარაინ (62). უხარაინ საცოდეს (63). ვაზს ხევეოდა, ჰკოვნიდა (63). საუღლო დღეს ატ გამოსტოვებდა (71). წარსულზე თუნებოდაც სცნოვრობდა (72). ბენი წილი სიმდიდრე... დენხარკეთ, არ გაუფრთხილდით (73). ბეკრჯერ კიდევაც გადაწყვიტა (75). დაშხედდ ამ პატარა წყალს (75). მაჰმართავდა მეზობლებს (75). შტერა არ მომშლის მტრობასო (77). რათა ერთ ღარიბები (76).

ამას დაუშვანოთ კიდევ სათაურად გამოყოფილი და ყოვლად გაუმართლებელი „ლირიული ინტერმეცტო“.

V კლასის „მშობლიურ ლიტერატურაში“ გვაქვს:

შურდულივით მოქვებოდა ადვილს (გვ. 75). ბადრია მეთუთუნე მოადგა ტიშკას და თოფი თხოვა ბაბუას (77). სპირტიო მობანა ჭრილობა (79). ძალი ადგაკოჭლობით გამოყვა და დენებთან დაღწეა (79). აწია თავი ქალღმა (80). სოფელ-სოფელ არ იართ, ასე აყვიო ქალმისპირს (81). წამოვაჯინე და გარშეპო ბალიშებო შემოაფუწე (82).

¹³ არს. ნიქობავე, ენათმეცნიერების შეკავალი, თბ., 1952, გვ. 117.

მშობლიური ლიტერატურის ქრესტომათიის შედგენა მეტად საპასუხისმგებლო საქმეა. მასში შეტანილი მასალა, ვიმეორებთ, ენის სიწმინდის თვალსაზრისით სანიმუშო უნდა იყოს. ფაქტია, რომ XIX ს-ის ჩვენი კლასიკოსების (ილიას, აკაკის, ვაჟას, ი. გოგებაშვილის...) ენა თანამედროვე ორთოგრაფიის მიხედვით ბევრ შემთხვევაში სანიმუშოდ ვერ გამოდგება. ვერ გამოდგება იმიტომ, რომ იმ დროს ახალი ქართული სალიტერატურო ენა ჩამოყალიბების პროცესში იყო და მკვიდრდებოდა ცოცხალი ხალხური მიტყველების ინტენსიური მონაწილეობით, თანაც, ენის ნორმები სულაც არ არსებობდა. ჩვენი თანამედროვე ენის ნორმების მიხედვით კლასიკოსების ენის შეფასება უაზრობა და უსამართლობა იქნებოდა. არადა, კლასიკოსების ენის ნიმუშები საჭიროა ქრესტომათიაში. როგორღა მოვიქცეთ? ამ შემთხვევაში არ შეიძლება არ დაგუჯვართო მწერალ-აკადემიკოს კ. გამსახურდიას. აი, რას წერს იგი: „ფრანგებს ხომ ვერავენ დასწამებს საკუთარი მწერლობისადმი გულგრილობას, როცა ისინი საქმაწვილო და პოპულარული სერიების სახით სცემენ თავიანთ უდიდეს კლასიკოსებსაც, მათი მართლწერის უნიუიკაციას ახდენენ ხოლმე, ყოვლად დაუშვებელია ქრესტომათიებში შეუსწორებლად მოთავსება ჩვენი ლიტერატურის უახლესი წარსულის ლიტერატურული მემკვიდრეობისა, რადგან ნორჩი თაობის ფაქიზ მესსიერებაში ყოველი ზადიც ისევე აღიბუჭდება, როგორც სელზე საგოგმანებელი სამკაულები მხატვრული სიტყვისა“¹⁴.

„აზრ ვრთი მწერლის ნაწარმოები შეუსწორებლად არ უნდა დაიბეჭდოს ახალი თაობისათვის განკუთვნილ ქრესტომათიაში“¹⁵.

ეს აზრი სავსებით მისაღები და გასაზიარებელია. ჩვენი დიდი პედაგოგი და სასკოლო სახელმძღვანელოების შემდგენელი, უკვდავი „დედაენის“ ავტორი იაკობ გოგებაშვილი სწორედ ასე იქცეოდა და საჭირო შემთხვევაში ახდენდა ტექსტის ადაპტაციას, ცვლიდა დიალექტურ და მოსწავლეთათვის ძნელად გასაგებ სიტყვებს, რომ ტექსტი მარტივი და ადვილად ასათვისებელი გაეხადა. სამწუხაროდ, დღევანდელი ჩვენი სასელმძღვანელოები არ მიჰყვებიან ი. გოგებაშვილის კვალს. იმავე VI კლასის „მშობლიურ ლიტერატურაში“ გვხვდება გიორგი ლეონიძის მშვენიერი მოთხრობა „ჩირიკი და ჩიტტელა“. სულ 15 გვერდია, სქოლიოებში კი 53 სიტყვა და გამო-

¹⁴ კ. გამსახურდია, რჩეული თხზულებანი (რვატომული), ტ. VIII, გვ. 255.

¹⁵ იქვე, გვ. 252.

თქმა არის ჩამოტანილი — ძირითადად დიალექტური. VI კლასის მოსწავლეთა ქრესტომათიაში არ მიგვანია გამართლებულად ისეთი სიტყვების შეტანა, როგორცაა: გაყინული, თარფული, კაპწალეზი, შეყელთებული, ჩანაბასრი, ჭირდებული და მისთ.

სწორი ლიტერატურული ენის დასანერგავად საჭიროა გულდასმით შეირჩეს ტექსტები ქრესტომათიისათვის. ყველა საჭირო შემთხვევაში გაბედულად უნდა მოვახდინოთ მათი ადაპტაცია.

* * *

დასასრულ, ორიოდ სიტყვა თანამედროვე ენის ნორმების შესახებ.

1. ზემოთ საუბარი გვექონდა ენაში არსებულ ვარიანტულ, პარალელურ ფორმებზე (კალათი // კალათა...). სასურველია, რომ ამ ვარიანტული ფორმებიდან ერთ-ერთს მიეცეს უპირატესობა, მოცილე ფორმა კი ჩაითვალოს ნორმის დარღვევად (ან დარჩეს დროებით სახმარად). ყოველ შემთხვევაში სასურველია მოცილე ფორმათა მაქსიმალურად შექცირება.

2. „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებში“ რეკომენდებულია როგორც თანაბარუფლებიანი პარალელური ფორმები:

შეუცლილებივარ	და	შევსცილებივარ
მივხერებივარ	და	მივსხერებივარ
ვკითხე	და	ვჰკითხე
მოვწონვარ	და	მოვსწონვარ
ვძულვარ	და	ვსძულვარ
ვგაგვარ	და	ვჰგაგვარ და მისთ.

აღბათ, დადგა დრო, რომ უპირატესობა მიეცეს პირველ ვარიანტს, ხოლო მეორე უკუგაგდოთ.

3. მოსაგვარებელია -ია დაბოლოების მქონე სახელებზე -იან სუფიქსის დართვის შემთხვევაში მართლწერის საკითხი. რა ვწერთ: არშიანი თუ არშიანი, ემულსიანი თუ ემულსიანი, სექციანი თუ სექციანი, სერიანი თუ სერიანი, ფლექსიანი თუ ფლექსიანი?.. ჩვენი აზრით, მორფოლოგიური თვალსაზრისით გამართლება არშიანის ტიპს უნდა ჰქონდეს (თუმცა არშიანს ზოგი გამოჩენილი ენაომეცნიერი უჭერს მხარს).